

HAYALÎ BİR COĞRAFYA TASAVVURU: ORTA ASYA (1908-1923) -II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ HİKÂYE VE ROMANI-

Yrd. Doç. Dr. Betül COŞKUN
Fatih Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü
bcoskun@fatih.edu.tr

Özet

Türkçülük ve Turancılık, Meşrutiyet dönemi Türk edebiyatını şekillendiren en önemli ideolojidir. Bu ideolojinin etkisi ile yazılan roman ve hikâyelerde Türkçü kahramanlar bir şekilde Türkistan'la irtibata geçer. Bu irtibat neticesinde Türkistan coğrafyası siyasi, ekonomik, coğrafi ve kültürel özellikleri ile roman ve hikâyelerin arka planını teşkil eder. Yazarlar, Türkistan'ı tarihi/ütopik roman/hikâye kurgusu içinde ya da güncel siyasi olayları romanın merkezine koyarak işlerler. İdeolojik gayelerle yazılan ve dönemin siyasi sürecinin etkisinde şekillenen bu eserlerin çoğunda didaktizm dikkati çeker. Bu eserlerde, Doğu Türkleri ile Batı Türkleri arasındaki dil, din, milliyet birliği vurgulanırken genellikle Turancılık ideali savunulur. Yazarlar tarafında Osmanlı Türklerinin Türkistan'daki Türklere yardım elini uzatması tavsiye edilir. Bu bağlamda, roman ve hikâyelerde Türkistan'a giden ve bu coğrafyadaki Türklere için çalışan tipler oluşturulur.

Anahtar Kelimeler: Meşrutiyet Devri, Türk romanı, Orta Asya, Türkistan.

AN IMAGINARY ENVISAGEMENT OF GEOGRAPHY: CENTRAL ASIA (1908-1923) NARRATIVES AND NOVELS OF THE PERIOD OF II. CONSTITUTIONAL MONARCHY

Abstract

Turkism and pan-Turanism are the most significant ideologies that shaped the period of Constitutional Monarchy. Turkish heroes in the narratives and novels, which were written under the influence of this ideology, somehow come into contact with Turkistan. As a consequence of this interaction, the Turkistan geography with its political, economic, geographical and cultural features makes up the background of novels and narratives. The authors deal with Turkistan by placing it within the center of historical/utopic novel/narrative fiction or current political events. Didactics draws our attention to the majority of these works of art which have been written with certain ideological aims and were formed under the influence of the political process of the period. While focusing on the solidarity of language, religion, unity of nation among the Eastern and Western Turks, ideal of pan-Turanism is supported in general. The authors suggest the Ottoman Turks to extend their helping hands to the Turks in the Turkistan. In this context, there are types of people who work for the Turks, who go to Turkistan in the novels and narratives.

Key Words: Constitutional Period, Turkic novel, Central Asia, Turkistan.

GİRİŞ

Coğrafya, ulus devletlerin oluşum sürecinde, öne çıkartılan bir kimlik unsuru olarak dikkati çeker. Coğrafyaya bağlı milliyetçilik diye de tanımlanabilecek bu yaklaşımda, ulus devletler kendi tasavvurları ışığında şekillenen bireylere, gündelik yaşantıya, tarihe ve coğrafyaya ihtiyaç duyarlar. ‘Millî coğrafya’ ve ‘millî tarih’, ulus devlet için adeta anne rolünü üstlenir. Braudel’in tespitiyle, “Uygarlıkların (boyutları ne olursa olsun, küçükleri gibi büyükleri de) harita üzerindeki yerlerini belirlemek, her zaman mümkündür. Uygarlıkların gerçekliklerinin esas bölümü, onların coğrafi yerleşimlerinin zorlama veya avantajlarına bağlıdır... Her uygarlık, sınırları aşağı yukarı sabit bir mekâna, buna bağlı olarak da kendine özgü bir coğrafyaya bağlıdır; bu onun coğrafyası olup, bazıları adeta sürekli olan ve bir uygarlıktan diğerine asla aynı olmayan, verili bir olanaklar ve zorlamalar demeti oluşturmaktadır.” (Braudel 2001: 39) Modernitenin insanı kendi içine yöneltmesi ve bireyleşme sürecinde ‘öteki’ kavramını öne çıkartması, milletler için de söz konusu olmuş ve milletler de modernitenin milliyetçilik tasavvuru içerisinde kendi içlerine, kendi evlerine dönmüşlerdir. Ulus devletin evi ‘millî tarih’in de yaşandığı ‘millî coğrafya’dır.

Dünyanın diğer toplumlari için söz konusu olan ‘millî coğrafya’ tasavvuru, Osmanlı devletinin yıkılışı sürecinde bir kurtuluş çaresi olarak öne çıkan milliyetçi düşüncelerin de tartıştığı meselelerden biridir. Osmanlı devletinde ilk etkili izlerini 19. Yüzyılının ikinci yarısında gördüğümüz ancak toplumsal görünümünü II. Meşrutiyetten sonra tamamlayan milliyetçilik, ana hatlarıyla dil, tarih ve coğrafya üzerinden yürür. Türkiye Cumhuriyeti bir ulus devlet olarak tarih sahnesine çıktığında açtığı ilk iddialı kurumlardan birinin ‘Dil-Tarih ve Coğrafya’ fakültesi olması, bize konu açısından dikkat çekici bir fotoğraf sunar. Milliyetçi aydınlar, yeni bir öğreti olarak neyi sunmuşlardır diye baktığımızda Türkçe’nin Türklükle ilişkisini ve Türklüğün esas mahiyetini bulduğu coğrafyayı görürüz. Özellikle II. Meşrutiyet’in ardından yapılan tartışmalarda ve kaleme alınan edebî metinlerde milliyetçiliğin ‘vatan’ olarak ‘bağrında’ hayat bulmaya çalıştığı coğrafya Orta Asya öne çıkar. Orta Asya, eski yurdun hatırlanışı biçiminde söz konusu edilir.

Hatırlanan Coğrafya: Orta Asya

Osmanlı devleti, kuruluşundan itibaren fetih politikalarını daha ziyade batıya yönelttiğinden Orta Asya ile münasebetler asgarî düzeyde kalır. Ancak hanlıklar döneminde ilişkinin nispeten arttığını görürüz. 1707 yılında Buhara Hanı, Osmanlı’ya gönderdiği bir elçi vasıtasıyla “İslam memleketlerinin idaresinde bulunan Turan ülkesinin bir takım meselelerinin halli halifemiz olan sizlerin himmetine düşmektedir.” der. (Yalçinkaya 1997: 39). Halife sıfatıyla, hanlıkların yardım talebine, genellikle birbirlerine düşmemeleri tavsiyesiyle cevap verilir. (Yalçinkaya 1997: 39). Osmanlı devleti, aradaki fiziksel uzaklığın ve siyasi problemlerin yüzünden Türkistan’ın problemlerine çözüm getiremese de dil ve din

birlikteliği bu iki coğrafyayı ortak düşmanları Rusya'ya karşı müttefik olmaya zorlar.

'Orta Asya' isimlendirmesi, milliyetçi aydınlarca pek kabul edilmez. Daha ziyade 'Turan', 'Bütün Türkçülük', 'Türk ili', 'Türkistan', 'Kızıl Elma' gibi Türklüğe ilişkin adlandırmalar öne çıkar. Ancak Orta Asya Türklüğü ile ilgili yazılara yer veren Türk Derneği dergisinin beyannamesinde "Asya Ortası" terimi yer alır. (Sarıay 1994: 99) Bu dönemde 'Orta Asya' Türkistan demektir. Türkistan her ne kadar bilimsel olarak "Türkistan, Avrupa- Asya kıtasının batı merkezi kısmında, büyük bir alanı işgal eden, eskiden beri Turan veya Türkistan denilen memleketler ki, bu da Türklerin yurdu demektir. Bu ülke batıda Ural nehri ve Hazar denizi, doğuda Altay dağı ve Çin hududu, yani Doğu Türkistan veya Kaşgar'ın doğu sınırları, güneyde İran ve Afganistan, kuzeyde Tobol, Tomsk vilayetleri arasındadır." (Yalçınkaya, 1997: 30) şeklinde tanımlansa da zihinlerde sınırları belirsizdir: "Türk, İslam ve Moğol devletlerinin sınırları değiştikçe Türkistan'ın zihinlerdeki sınırları da değişir." (Yalçınkaya 1997: 27)

'Turan' ve 'Kızıl Elma' adlandırmaları, Meşrutiyet devrinde Orta Asya Türklüğüne yönelişin ütopyik yanını işaret eder. Turan kelimesi; Halide Edip'in *Yeni Turan* romanı, Ziya Gökalp'in *Turan* şiiri, Mehmet Ali Tevfik'in *Turanlı'nın Defteri* adlı eserlerinin de başlıklarını teşkil eder. Yusuf Akçura'nın *Bütün Türkçülük*; Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun *Türk ili*, Müfide Ferit ve Halide Edip'in *Türkistan* şeklinde isimlendirdikleri bu kavram coğrafyayı, tarihi ve milletleri karşılayacak şekilde çeşitli biçimlerde kullanılmıştır.

Rus istilasına karşı Orta Asya Türklerinin Osmanlı Türklerinden yardım talep etmesi ile başlayan devre, Orta Asya ile münasebetleri hızlandırır. Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı sırasında hanlıklardan yardım talep eder. Bu siyasi gelişmeler, Osmanlı kamuoyunda Orta Asya'daki Türklerle ilgili bir dikkati beraberinde getirir. Orta Asya'da yaşayan pek çok Türk aydınının İstanbul'a sığınması ve buradaki fikir hayatına yön vermeleri bu münasebetin siyasetten edebiyata, fikir hayatına nakline sebep olur. Özellikle 1905 Rus Devriminin sağladığı özgürlük ortamını fırsat bilen Orta Asyalı Türklerde Türkçülük hareketinin artışı ve Osmanlı'ya karşı ilgi baş gösterir. Abdülhamit devrinde açılan demir yolları ve buharlı gemiler de aradaki fiziksel uzaklığı nispeten azaltmıştır.

Milliyetçi aydınların hatırlanan bir coğrafya olarak öne çıkardıkları ve Türk'ün asıl yurdu olarak takdim ettikleri Orta Asya'nın çeşitli topluluklarından İstanbul'a gelen aydınlar, Osmanlı'daki milliyetçilik hareketinin tayin edici güçlerinden biri olmuştur: "1906-1907 yıllarından itibaren denilebilir ki Kuzey Türklerinin genel durumunda Azeri, Tatar, Başkurt, Kazak, Özbek... ilh. gibi kabilevî farklar eksilerek millî birlik fikrine dayanan ciddi bir millî şuur meydana gelmeye başlamıştır. 1905- 1907 hareketleri görünüşte Rusya Müslümanları adı altında yürütülmüşse de gerçekte bir millî hareketti." (Akçura 1978: 178) 19. yüzyılın başında, Kırım, Kazan ve Azerbaycan'da ortaya çıkan kültürel ve siyasi Türkçülük kısa bir süre sonra Osmanlı'da da etki sahasını genişletir. Meşrutiyet

döneminin otorite boşluğu, özellikle İstanbul, İzmir, Selanik gibi şehirlerde Türkçülük ideolojisinin kök salmasına neden olur. “Osmanlı inkılabı, Türklük için çalışmak isteyen bütün Türk âlemini İstanbul’a çekiyordu.” (Akçura 1978: 208) Türk Ocakları, “Dünyada dağınık bir şekilde yaşayan bütün Türkler arasında kültürel birlik” (Sarnay 1994: 176) sağlamayı ilk hedefleri arasında yerleştirmiştir. *Türk Yurdu* dergisinin de muhatap aldığı kesim, Türk dünyasıdır:

“Türklerin birbirleriyle tanışmaları için Türk dünyasının her tarafında olup geçen ve özellikle kardeşler arasında sevinç veya kederi gerektirecek olaylar ile Türk dünyasının ötesinde berisinde ortaya çıkan fikir akımları kaydolunacak ve Türk ırkının çeşitli kavmiyetlerinden doğan edebiyatı ırkın bütün fertlerine bildirmek için çalışılacaktır.” (Akçura 1978: 213)

Türk Yurdu’nun kurucuları arasında bulunan Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali Bey (Sarnay 1994: 59) gibi isimlerin Orta Asya Türk’ü olması da Orta Asya’ya yönelmede etkili olmuştur. Üstelik *Türk Yurdu*, yalnız Osmanlı kamuoyunda değil Orta Asya’da da Turancılık idealini oluşturur, “Rusya’daki Türkler arasında da mukaddes bir kitap olarak elden ele dolaşır.” (Sarnay 1994: 117) Gerek *Türk Yurdu* gerekse Türk Ocağı ve Türk Derneği’nin Orta Asya Türklüğü ile kültürel birliği sağlama noktasında katkısı büyüktür. Ortak dil, tarih, edebiyatı tespit konusunda çeşitli çalışmalar sürdüren bu kurumlardan *Türk Derneği* dergisi Orta Asya Türkleri ile ilgili çok sayıda yazıya yer verir ve bu coğrafya ile ilgili okuyucuyu bilinçlendirmeye çalışır: “Çoğumuz için Türklüğün hududu, Ankara ve Konya’nın pek ötesine geçmez. Türklük merkezi Buharalar, Kazanlar, Semerkantlar, Tebrizler hakkında hiç bilgimizin bulunmadığından yakındır.” (Sarnay 1994: 99) Meşrutiyet döneminde her koldan Orta Asya’ya yöneliş, I. Dünya Savaşı’yla büyük darbe alır. “Rusya’daki Türk kardeşleri korumak” gibi bir gayesi olan bu savaşın yenilgi ile sonuçlanması Orta Asya Türkleri ile bağın yeniden zayıflamasında etkilidir. Türkiye Cumhuriyeti, bir ulus devlet olmasına rağmen, tarih ve edebiyatta Orta Asya’yı önemse de siyasî sebeplerle bu coğrafyaya temas yok denecek kadar azdır. II. Meşrutiyet’in ardından yaklaşık on beş yıllık süreçte Orta Asya, Türk aydınının gündemini işgal etse de Cumhuriyetle bu coğrafya Anadolu olarak öne çıkar; Orta Asya yerini Küçük Asya’ya bırakır. Halide Edip, bir süre sonra Turan fikrini “büyük hayaller peşinde koşmak” şeklinde değerlendirir ve artık Anadolu’ya yönelmek gerektiğini iddia eder. (Sarnay, 1994: 72) Bu, Turancılıktan Türkiye Türkçülüğüne doğru kayışının başladığı devreye tekabül eder. Cumhuriyet’ten sonra yeni merkez Misak-ı Millî çerçevesinde Anadolu; etnik unsur ise bu sınırlar içerisinde yer alan Türklerdir. Eş zamanlı olarak Sovyetler Birliği’nin literatürden Türkistan kelimesini çıkarıp Orta Asya’yı benimsemesi, Turan ve Türkistan düşüncesine büyük oranda sekte vurmuştur. (Togan, 1960: 7)

Söz konusu dönemde edebî eserlerde Orta Asya’nın yer almasına geçmeden önce evvelki devirlerde Türk edebiyatına bu coğrafyaya ilgisine değinmek tarihî

perspektif açısından doğru olacaktır. II. Meşrutiyet öncesi yönelimin daha ziyade Tanzimat ardından başladığı görülür.

Ahmet Vefik Paşa'nın Ebulgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Türkî* adlı Çağatayca eserinin Türkiye Türkçesine aktarması, dil sahasında Orta Asya'ya yönelişin bir göstergesidir. 1869'da Mustafa Celaleddin Paşa'nın *Eski ve Yeni Türkler* adında Fransızca yayımladığı kitap, Turo - Ariyanizm nazariyesi üzerine kuruludur. Çalışmanın amacı Balkanlardaki milliyetçi isyanları durdurmak, "Avrupa hükümetlerinin Türklere ırkî düşmanlıklarını eksiltmektir." (Sarnay 1994: 52) Eserin önemi, "Asya ve Avrupa'da geniş bir sahaya yayılmış olan Türklerin münasebetlerine değinmiş olmasıdır." (Sarnay 1994: 56)

1878'deki Osmanlı – Rus Savaşı edebiyattaki ilgiyi artırır. Bu savaş, önce Kırım, Azerbaycan Türklerinde milliyetçilik şuurunun artışı sağlar. Rusya'daki Türkler arasındaki milliyetçilik hareketleri Osmanlı aydınına da tesir eder. Bu etkinin neticesinde, Orta Asya tarihi ve dil çalışmaları artar. Süleyman Paşa, Türkleri bütün Asya'ya yayılmış bir millet olarak gösterir. Ziya Gökalp, "Avrupa tarihindeki Hunlar'ın, Çin tarihindeki Hiyang-nular olduğunu ve bunların Türklerin ilk dedeleri bulunduğunu ve Oğuz Han'ın Hiyangnu devletinin kurucusu Mete olması gerektiğini ilk defa öğreten Süleyman Paşa'dır." sözleriyle Süleyman Paşa'nın Orta Asya Türklerinin tarihi ile ilgili çalışmalarını önemser. (Gökalp 1970: 8) Bu devirde Buharalı Şeyh Süleyman Efendi *Lügat-i Çağatay ve Türkî-i Osmanî* adlı eserinde "dil ve soy açısından" Orta Asya Türkleri olan birliği ispatlamaya çabalar. İlk iki safhada Orta Asya ile münasebetin dil üzerinde yoğunlaşması dil birliğinin ırk birliği ile olan ilişkisi nedeniyledir.

Edebî alandaki ilginin devamı mahiyetinde Şemseddin Sami, Mehmet Atf ve Ahmet Mithat Efendi Orta Asya ile kültürel ilişkilerin artmasını sağlayan çalışmalar yaparlar. Şemseddin Sami *Kâmus-ı Türkî*'nin önsözünde Doğu Türkçesi ile Batı Türkçesi arasındaki yakınlığa vurgu yaparken Mehmet Atf, *Kaşgar Tarihi* adlı eserinde Orta Asyalıları "din ve milliyet bakımından" kardeş olarak değerlendirir. Ahmet Mithat Efendi, *Tarih-i Kûrûn-ı Cedîde*'de Osmanlıların Türk soyundan geldiğini söyler. (Sarnay, 1994: 72)

I. ROMAN VE HİKÂYELERİN KİMLİKLERİ

Ramazan Kaplan, dış Türkler konusunun Türk edebiyatına Meşrutiyet döneminde girdiğini belirtir. (Tek, 2002: 167) Bu dönemin siyasi ve fikrî ortamına paralel olarak roman ve hikâyenin temel meselelerinden biri haline gelen Orta Asya, üç şekilde kurgulanmıştır. İlki, ideal ülke Turan'ın merkezi olarak görülen Orta Asya'nın anlatıldığı ütöpik roman ve hikâyelerdir. Bu kategoride değerlendirebileceğimiz *Aydemir* romanında, kahramanlar ya Turan birliğini kurmak için Orta Asya'ya giderler ya da Orta Asyalı Türk kahraman, Osmanlı Devleti içinde Türk birliğini kurmak idealini gerçekleştirmeye çalışır. Bu kahramanlar ferdî hayatlarını feda eden toplum mistikleri şeklinde kurgulanmıştır.

İkinci kurgu şekli, tarihî roman formudur. *Kızıl Tuğ*, *Öksüz Turgut* romanlarının, *Alparslan Masalı*, *Altın Ordu* hikâyelerinin zamanını Orta Asya Türk tarihi oluşturur. Tarih, yazarların ideolojilerine göre değişen şekillerde işlenir. Genellikle büyük okuyucu kitlelerine seslenen bu popüler roman ve hikâyelerde romantik bir coğrafya dikkati çeker.

Üçüncü kurgu şekli; dönemin aktüel meselelerini işleyen roman ve hikâyelerde Orta Asya'nın tema olarak yer alışdır. Önceki iki kategorideki romanlarda da dönemin Orta Asya'ya bakan siyasi ve sosyal durumu yer almakla birlikte tarih veya ütopya daha ziyade öne çıkmaktadır. Bu kategoride değerlendirebileceğimiz *Boykotaj Düşmanı*, *Primo Türk Çocuğu*, *Yarayı Kanatan*, *Efruz Bey*, *Turhan Nasıl Çıldırdı*, *Ashab-ı Kehfimiz*, *Memleketime Mektup*, *Türk Kalbi* hikâyelerinde ve *Gönül Hanım* romanında Rusların Orta Asya Türklerini asimile politikası, Turancılık ideali, Orta Asya'daki eğitim ve toplumsal meseleler işlenir.

II. COĞRAFYANIN POLİTİKASI

Coğrafyanın siyasi tablosunu yansıtan meşrutiyet roman ve hikâyesinde Orta Asya iki şekilde kurgulanır. İlki, bu coğrafya üzerinde kurulan eski Türk devletlerinin yönetim şekli; diğeri siyasi parçalanmalara neden olan amillerdir. İkincisi ise 19. ve 20. yüzyılda Orta Asya'daki Türklerin durumu ve Rusların kültürel ve siyasi işgalidir. İki farklı zamanın bir coğrafya üzerinden anlatılması, geçmiş ile hâlihazır arasındaki ilişkiyi ortaya koymak içindir.

Öksüz Turgut romanında İslam öncesi Türklerin anlatıldığı “Dedelerimiz Türkler” adlı bölümde Türklerin yönetim şekli olarak “meşrutiyet” ifadesi kullanılır. Yazara göre, beylerin başında hanlar, “*mebusan yerinde ahali, ayan yerinde her obanın ihtiyarları, beyleri bulunur.*” (Filibeli Ahmet Hilmi, 1326: 3) Romanın yayımlandığı dönemde Osmanlı'nın meşrutiyet ile idare ediliyor oluşu ile eski Türkler arasında bağ kurulması, bu yönetim tarzının Türk toplumuna uygun olduğunu ispatlama gayesinden doğmaktadır.

1199 yılında geçen *Kızıl Tuğ*'da ise İslam sonrası Orta Asya coğrafyasının siyasi yönü asimilasyon meselesi etrafında işlenir. Timuçin'in on üç yaşında başına geçerek geniş bir ülkeye dönüştürdüğü Cengiz İmparatorluğunun en büyük problemi olarak Çin asimilasyonu ve Fars - Arap etkisi olarak gösterilir. *Aydemir*'de Orta Asya Türklerinin “*geçmiş asaleti*” ile “*şimdiki zilleti*” (2002: 48) arasındaki büyük farkı göstermek isteyen Müfide Ferit, eski Türk tarihinde Altın Ordu'nun dağılmasına detaylı yer verir. Bu tarihî bilgi, iki devir arasında mukayese yapmakla birlikte “*kardeş*” dediği Türk boylarının geçmişte aynı siyasi çatı altında toplandığını göstermek için verilir. Romanın ana kahramanı Aydemir, Türklerin parçalanmasından, “*meşakkat, sefalet, mihnet ve acz*”inden dolayı hissettiği ümitsizliğin sonunda “*Nirvana'yı bulmuş bir fakir gibi istikbal semasının maviliklerine çıkar*” ve “*Türk birliğini*” görür. (Tek, 2002: 49)

Meşrutiyet dönemi yazarlarını asıl ilgilendiren politik durum, Rusların Türkistan'ı işgalidir. Romanların edebiyat coğrafyasının Semerkant, Buhara, Ürgenç, Merv gibi şehirlerde yoğunlaşması da bununla ilgilidir. *Turhan Nasıl Çıldır* hikâyesinde Turhan “Rusya’nın idaresindeki Tatarların milliyetlerini yavaş yavaş unuttuklarını görür” ve “Kazan’da çalışmanın neticesiz olduğunu anlar.” (Müftüoğlu, 1971:79) Bolşevik İhtilali sonrasında Orta Asya’da zayıflayan Rus yönetimi, bu bölgede yaşayan Türklerde milliyetçilik ve bağımsızlık düşüncesini harekete geçirir. Bölgedeki Türk siyasi yapılanması ile ilgili tartışmaların olduğu dönemde yayımlanan Meşrutiyet roman ve hikâyesinde Rus asimilasyonu bir tehdit olarak işlenirken bu tehlike karşısında Türk birliği savunulur.

Kronolojik olarak en erken dönemi anlatan eser *Primo Türk Çocuğu*’nda, Rusya’nın Türkistan bölgesindeki yayılmacı politikası ortaya konulurken Rusya’nın siyasi çıkarlarının Türkiye ile ilgisi de vurgulanır: “Türkiye’nin taksimi de muhakkaktı. Çünkü Asya yağmasına engel görüyorlardı.” (Ömer Seyfettin, 2007a: 169) Olayların 1917’de geçtiği *Gönül Hanım* romanında Türk tarihinin izlerini süren dört kişi, Rusya, Moğolistan, Çin, Türkistan’dan oluşan geniş coğrafyayı gezerken yolculuk esnasında Rus tehlikesi ile karşılaşır. Romanın geçtiği dönem, Rusların I. Dünya Savaşı ve Bolşevik İhtilali ile uğraştıkları siyasi sürece tekabül eder. Meşrutiyet dönemi hikâye ve romanları içinde Rusya işgalini en teferruatlı yer veren roman *Aydemir*’dir. “Hakan’ın memleketinden gelen bir elçi” olarak Aydemir, romanda Osmanlı’yı temsil eder ve kurtarıcı olarak Türkistan’da dolaşır. Romanda sık sık tekrar eden, Orta Asya Türk halkının “Ah bizi kim kurtaracak?” (Tek, 2002: 66) feryadı yazarın Ruslar karşısında Osmanlı’yı sığınak olarak göstermek istemesinin sonucudur. Rusların bölgedeki siyasi oyunları karşısında Türk halkı iki gruba bölünmüştür. İlki, “Sultan’ın Türkleri de bizim kan kardeşlerimizdir. Bize kardeşlerimizi vurduracaklar.” (Tek, 2002: 108) diyen millî şüura sahip kesimdir. Aydemir’in “dostlarım” şeklinde seslendiği bu kitle, I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı’ya karşı Rus ordusunda savaşmayı reddeder. Aydemir, romantik bir lider olarak bu tehlike karşısında pasif kalır ve Rusya, sizi kardeşlerinizin karşısında göndermez der. (Tek, 2002:109) Aydemir’in çözüm önerisi, halkı bilinçlendirecek “mektepler tesis etmek, cemiyetler kurmak, merkezler yapmak”, “millettaşlara tohum ve hayvan dağıtmaktır.” (Tek, 2002: 106) Müfide Ferit’in Rus tehdidine karşı sunduğu bu çözümler, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, İsmail Gaspıralı gibi Rus Türklerinin daha önce başlattıkları girişimlerden farklı değildir. Çünkü “şimdi isyan zamanı” değildir. (Tek, 2002: 109) Romandaki ikinci grup ise, Rusların bölgedeki Türkler üstünde oynadıkları siyasi oyuna, farkında olarak ya da olmayarak dahil olur ve isyan ederler. Aydemir, “elleriniz kanlı, alınınız kara, siz ne zaman kendi menfaatinizi anlayacaksınız?” (Tek, 2002:112) şeklindeki serzeniş ile bölgedeki ayrılıkçı yapıya işaret eder.

III. COĞRAFÎ BİR TASAVVUR OLARAK ORTA ASYA

Meşrutiyet döneminde, Orta Asya “keşfedilmiş” bir coğrafya olarak önemli bir yer teşkil etmeye başlar. Ziya Gökalp’ın *Altın Destan* şiirini yazarken Türkistan’ı gezen bir seyyah gibi kendini okuyucuya sunması ile artan bir itibarî Türkistan coğrafyası karşımıza çıkar. Roman ve hikâyelerde bu coğrafya Türk kimliğinin, tarihinin göstergesi olarak işlenir.

Aydemir ve *Gönül Hanım* romanlarında Orta Asya coğrafyası, gidilen yerdir. Bu romanlardaki Orta Asya ile kahramanlar arasındaki ilişki; Cumhuriyet romanlarındaki kahramanlar ile Anadolu arasındaki ilişkiyle birebir örtüşür. İdeal kahramanlar “*Türk ili üstüne kurulmuş bir milliyet ağı gibi her taraftan birden tekâmülü doğurmak*” (Tek, 2002: 40) üzere giderler. Gitmek eylemi romanlarda önemli bir yer tutarken gidişe bir aşk acısı da eklenerek romanların didaktizmi azaltılmış olur.

Orta Asya coğrafyası ile kahramanların ilişkisi, Türk ilinden gelen ya da giden kişilerin hikâyesi şeklinde kurgulanmıştır. *Gönül Hanım* romanında ve *Turhan Nasıl Çıldırıldı* hikâyesinde, kahramanlar “ilmî ve tarihî bir seyahat” (Müftüoğlu, 1971:9) yapmak; *Türk İli Zeybeklerine* hikâyesinde “Avrupa’nın irfanını Asya’ya iletmek” (12); *Aydemir’de* “*Türklüğü uyandırmak*” (Tek, 2002: 40) üzere Türkistan coğrafyasına giderler. *Türk Kalbi* hikâyesinde ise Türk iline mensup nine, çocuklarını yetiştirip millet için şehit etmek üzere Türkistan’dan Bursa’ya yerleşir.

Gönül Hanım romanında olaylar 1917’de, *Aydemir’de* ise 1918’de geçer. Aynı zaman diliminde Türkistan coğrafyasında tren ya da atla seyahat eden roman kahramanlarından Mehmet Tolun daha ziyade coğrafyanın tarihine; *Aydemir* sosyolojisine dikkat eder. Her ikisinde de, yolculuk geniş bir coğrafya tasvirine imkân sunar. Orta Asya’ya dair daha teferruatlı fiziksel tablolar sunan *Gönül Hanım* ve *Aydemir’de* coğrafya itibarıdır. *Gönül Hanım’da* Orta Asya’yı gezen kahramanların kılavuzu bir haritadır. *Aydemir’de* ise *Aydemir’in* gittiği şehirler ve içindeki tarihî yapılar daha ziyade ismen geçer.

Türkistan coğrafyası, eserlerde adeta kutsallaştırılır. *Gönül Hanım* romanında kahramanlar, Orhun Vadisini, Karakorum, Karabalgasun, Koşuçaydam harabelerini, Uyguların ve Türklerin üç eski başkentini, “Kâbe’yi tavaf eder gibi” (Müftüoğlu, 1971: 9) gezerler. *Aydemir’de* ise “fevkalbeşer” *Aydemir’in* canını feda ettiği Türkistan kutsal ve dinî bir boyut kazanır. Aynı durum, *Turhan Nasıl Çıldırıldı*, *Türk Kalbi* hikâyeleri için de söz konusudur.

Benzer maksatlarla gidilen Türkistan coğrafyasından dönen kahramanlar, benzer sonuçlara ulaşırlar. Mehmet Tolun, “*Türk, Macar ve Tatar gençlerinin Çin’in ve Çin Türkistan’ının, Afganistan’ın, Belucistan’ın ve Hindistan’ın büyük şehirlerindeki mabed, manastır ve kütüphanelerinde bulunan ve saklanan Türklere ait eserleri incelemek için*” (Müftüoğlu, 1971: 125) yeniden bu coğrafyaya seyahatler düzenlenmesini, “sözle ve kalemlle çalışmak”ı tavsiye eder. (Müftüoğlu,

1971: 42) *Aydemir ve Gönül Hanım* romanlarının her ikisi de Türkistan'a eğitim götürmek gerektiğinde birleşir. Ziya Gökalp, Fuat Köprülü, Yusuf Akçura gibi milliyetçi fikir adamlarının gösterdiği hedefe paralel olarak Orta Asya'ya giden kahramanlar oralarda “mektepler açmak, maarif ve medeniyet nurları saçmak”ı (Müftüoğlu, 1971: 42) problemlerin çözümü olarak görürler.

Ahmet Hikmet'in roman ve hikâyelerinde kahraman kutsal bir görev suuruyla Türkistan'a gitse de dönüş yine İstanbul'dur. *Turhan Nasıl Çıldırdı* hikâyesinde Turhan İstanbul'u Turan birliğinin merkezi olarak gösterir:

“Asya! İnsaniyetin ninesi Asya, Türk! İnsaniyetin babası Türk evladının menfûru olamaz. Asya'ya nur, Türk'ün meşalesinden uçacak. Afrika'ya medeniyet, makam-ı hilafetin medreselerinden geçecek.” (Müftüoğlu, 1971: 74) Öte yandan Müfide Ferit ise, kozmopolit İstanbul'a karşı saf Türkistan'ı yüceltir ve ana kahraman Aydemir'i Türkistan'da bırakır. Ona göre “kirlenmiş ve eskimiş Bizans'ta milliyet tohumu kolay yetişmeyecektir.” (Tek, 2002: 41) Fakat Aydemir'in Türkistan'da hayal ettiği milliyetçi tohumları yeşertemeyişi, romanın bu teziyle çelişir.

İster konusunu tarihten ister güncel meselelerden alsın romanlarda Orta Asya'yı önemli kılan husus, eski Türk tarihinin merkezi olarak görülmesidir. *Aydemir*'de Semerkant, Buhara, Ürgenç şehirlerinde dolaşan Aydemir buraların hâlihazırdaki durumlarının yanı sıra tarihî eserlerini gözlemler. *Gönül Hanım*'da ise öteki romanların tamamından daha geniş bir coğrafyada Sibiryaya, İran, Çin, Türkistan, Moğol topraklarında “tarihin izlerini aramak” (Müftüoğlu, 1971: 114-115) için seyahat söz konusudur. Mehmet Tolun Türk tarihi adına yeni belgelerle döndükleri bu gezinin “ırkın tarihine bir şeref sayfası” olarak yazılacağını söyler. (Müftüoğlu, 1971: 125) *Kızıl Tuğ* romanında Horasan, Buhara, Semerkant, Ürgenç gibi şehirlerde geçen tarihî olaylar coğrafyanın tarihî arka planı ortaya koyar. Romanın başkahramanı kısa sürede Orta Asya'nın neredeyse tamamını dolaşır. Bu durum, hamasi bir romanda rastlanabilecek teknik bir kusur olarak karşımıza çıkar. Roman ve hikâyelerdeki coğrafyanın büyüklüğü, yazarlarının hayal ettiği Turan ülkesinin genişliği ile paralellik arz eder.

IV. BİR MİLLETİ KURGULAMAK: TURAN

Meşrutiyet döneminde Orta Asya'yı tema olarak işleyen yazarların tamamında Türk birliği ideali söz konusudur. Ömer Seyfettin, *Ashab-ı Kehfimiz* adlı hikâyede, “Osmanlılar, memalik-i Osmaniye haricindeki Türkleri asla tanımazlar.” (2007c: 152) serzenişinde bulunur. Bu bağlamda amaç, Osmanlı olmayan Türkleri tanımak ve birliği sağlamaktır. *Boykotaj Düşmanı* hikâyesinde belirttiği gibi, “iki sene evvel kimsenin ne olduğunu bilmediği Turan'ı bugün duymayan” yoktur. (Ömer Seyfettin 2007a: s.29) Makalenin giriş kısmında belirttiğimiz gibi siyasi ve fikrî olayların etkisi ile başlayan Turan ideali; Yusuf Akçura, İsmail Gaspıralı, Fuat Köprülü gibi Türkçülerin dönem içinde siyasi birlik telkininde bulunmalarına karşılık roman ve hikâyelerde daha ziyade kültürel bir

birleşme şeklinde işlenir. Yazarlar için siyasi sınırların önemi yoktur; önemli olan kültürel, millî sınırlardır. Konunun roman ve hikâyelere yansıması ise, ciddi bir millî şuurla Türk aydınının ana vatan Türkistan'a yönelerek kendi özünü, kültürünü, tarihini tanıması şeklinde olur. Bunda Ziya Gökalp'in önerdiği siyasi Turan yerine harsî Turan'ın etkisi söz konusudur. (1970: S:24) *Gönül Hanım* romanında, Mehmet Tolun, siyasi değil kültürel bir ittihattan yana olduğunu belirtir: “Türkiye’de hiç ama hiç kimse yoktur ki Asya’yı, Rusya’yı istilayı hatırandan geçirsin... Bence Türk birliği, hatta İslam birliği demek Türk kültürünün, İslam ilminin birliği demektir. Daha umumi bir deyişle Türklerin aydınlanması, medeniyet yolunda ilerlemesi demektir.” (Müftüoğlu, 1971: 19)

“Benim memleketim Türk olan her yer” (Tek, 2002: 86) diyen Aydemir ise, şark ve şimal Türklerinin “korucuyu bir hükümet” elinde olmayışından dolayı Türkistan'a gider. Romanda siyasi bir birlik, hükümet sözü edilmez. Öte yandan bu dönemde yalnızca Abdullah Ziya Kozanoğlu, Cumhuriyet'in ilk tarihî romanı olan *Kızıl Tuğ*'da siyasi bir birlik tasavvur eder. Romanda Cengiz Han'ın Müslüman olmayan Türklerden kurduğu büyük imparatorluk anlatılırken Cengiz Han'ın hedefinin “Göktürk hakanlığını diriltmek” olduğu vurgulanır. (Kozanoğlu, 2004:5)

IV.1. Dil

Dil meselesi, Meşrutiyet döneminde Türkçülük ve Yeni Lisan hareketi ile en önemli tartışma konularından biri haline gelir. Ağaoğlu'nun “kadın ve elifbâ işte İslam âleminin iki en hakiki düşmanı, onun tedavi olunamayan iki hastalığı” (Akçura, 1978: 208) şeklindeki ifadesi Osmanlı Türkçesinin, kurulmaya çalışılan “yeni hayat”ın karşısındaki en büyük engel olarak görüldüğünü gösterir. Tanzimat'tan itibaren milliyetçilikle dilin yan yana gelmesi, millî birliğinin dil birliğine bağlı olduğu gerçeğinin fark edilmesiyle ilgilidir. Şemseddin Sami'den itibaren Doğu Türkçesi ile Batı Türkçesi arasındaki farkın azlığı ve Orta Asya Türkleri ile dil birliğinin önemi vurgulanır.

İncelediğimiz roman ve hikâyelerde, yazarların tamamı daha sade ve saf Türkçe'ye yakın bir dil arayışı içinde iken bazı noktalarda farklılaşırlar. Ömer Seyfettin, *Primo Türk Çocuğu* adlı hikâyesinde Primo'nun yeni bir Türk ismi seçme sürecinde “Enver, Niyazi” isimlerini Türkçe olmadığı gerekçesi ile eleştirir ve “Oğuz, Turhan, Orhan, Cengiz, Turgut, Alp” (2007a: 265) adlı isimleri önerir. Nitekim, Primo Oğuz ismini seçecektir. Öte yandan benzer isimleri roman ve hikâyelerinde seçmeye gayret eden Ahmet Hikmet, sade dili ve Orta Asya Türkleri ile ortak dil birliğini esas almakla birlikte Arap harfleri, Latin harfleri tartışmasında Arap harflerini tercih eder:

“Elimizde bulunan Arapça, daha doğrusu Aramcadan aktarılmış Sami harfler ile Ural- Altay kaynaklı bir dil olan Türkçemizi yazı ile ifade etmek kabil olmadığından görünüşte ayrı fakat gerçekte yine Aramcadan ve Yunancadan değiştirip çıkarılmış Latin harflerini kabul etmek de fikir yolundaki ilerleyişimizin

eserlerini bir anda yok etmek demek olduğundan elimizdeki Arapça harfleri dilimize göre ilmî bir surette ıslah ve imlamızı ona göre değiştirmek ve düzeltmek şarttır.” (Müftüoğlu, 1971: 61)

Ahmet Hikmet, Arap harflerini düzenleyerek oluşturulacak yeni Türkçenin bütün Orta Asya’da, Turanî kavimler tarafından kabul göreceğini düşünür. Onun dil anlayışı Türk birliği tezi üzerine kuruludur ve ona göre “eski Türkçe ile Osmanlı Türkçesi”, yani “Yakutların dili, Çağatayca, Osmanlı Türkçesi” (Müftüoğlu, 1971: 86) arasında ciddi bir fark yoktur. Ömer Seyfettin’in hikâyelerinde de Türk dünyası ile ortak dil kurma çabası dikkat çeker. *Fon Sadriştayn’ın Oğlu* adlı hikâyede Orhan adlı bir şair, bütün Türk dünyasının anlayabileceği bir dil tercih eder. Ondan önce “*Hive, Buhara, Semerkant, Kaşgar, Kafkasya, Azerbaycan, Anadolu, İstanbul lisanını kimse tanımaz.*” (Ömer Seyfettin, 2007a: 243)

“*Konusunu Türk tarihinden alan ve Öz Türkçe kelimelerinden birkaçına her sayfada, cümleleri içinde yer veren Kızıl Tuğ*” (Türkeş 2004: 1) Cumhuriyet’in dil ve tarih tezine uygun olarak eski Türkçe kelimeleri diriltmek ve Arapça- Farsça kelimeleri dilden atmak amacını güder. Romanda Harzemşahlar, Arap ve Fars kültürünün tesiri ile Türklüğünü unutan bir devlet olarak eleştirilirken romanın ana kahramanı Otsukarcı, “*Bilmem, ne diye buralarda Türkler Farsça gazel okur, Arapça dua ederler?*” (Kozanoğlu, 2004: 56) diyerek İslam medeniyetinin Türk kültürü üzerindeki etkisini asimilasyon olarak değerlendirir. Abdullah Ziya’nın, 12. yüzyılda Müslümanlığı kabul eden Türklerin yaşadığı Türkistan bölgesinde Farsça yazıp söyleyen Türkleri eleştirmesi, Ziya Gökalp’le popülerleşen ve Türk Cumhuriyeti’nin dil görüşünü belirleyecek olan Fars – Arap tesiri tenkidinin bir uzantısıdır.

Meşrutiyet devrinde uygulama sahası bulan dilde sadeleşme düşüncesinin bir başka cephesi de Türk lehçeleri arasında birlik sağlamak idealidir. Turan fikrinin dildeki yansıması olarak değerlendirebileceğimiz bu durum, Meşrutiyet roman ve hikâyesinde mesele olarak işlemekle kalmaz, eserlerin dilindeki sade ve öz Türkçe kelimelerin çokluğu ile de belirir.

IV.2. Din

Türkistan birliğinin temel meselelerinden biri olarak din konusunda iki farklı görüş ileri sürülür. Ahmet Hikmet, Ömer Seyfettin, Filibeli Ahmet Hilmi’nin roman ve hikâyelerinde Türklerin Orta Asya’daki dinleri bilgi olarak okuyucuya sunulur. Sonuç olarak İslam’ın Türklerin millî karakterine uygun bir din olduğu sonucuna ulaşılır. Ahmet Hikmet, *Gönül Hanım* romanında kahramanlarına Orta Asya’da Türklerin yaşamış olduğu büyük bir coğrafyayı gezdirir. Mehmet Tolun, bu seyahat sırasında Budizm’i, bir Türk olarak gördüğü Moğolları pasifleştiren, asimile eden din olarak tenkit eder. (Müftüoğlu 1971: 74) Benzer bir tez de Macarlar dolayısıyla öne sürülür. Uzun bir süre Budapeşte başkonsolosluğu görevini yürüten Müftüoğlu, (Tevetoğlu 1986: 97) bir Türk ırkı olan Macarlar’ın millî benliğini unutmalarının sebebi olarak Hristiyanlığa inanıp Slavlaşmasını gösterir.

“Moğolların biraderleri Türkler din değiştirerek ve göç ederek bu miskinlik tehlikelerinden kurtulmuşlardır.” (Müftüoğlu 1971: 32) Milletlerin yaşamına ve düşüncesine dinin yaptığı tesirin farkında olan Ahmet Hikmet, “İslam’ın sahibi Türklerdir.” (Müftüoğlu 1971: 74) der.

Kızıl Tuğ romanında ise, yukarıda ifade ettiğimiz Türk İslam sentezinin aksine tarihi kurgu içerisinde Gök Tanrı dinine inanan Türk devleti yüceltilir. Romandaki çatışma İslam Türk devleti ile Cengiz Han İmparatorluğu arasında cereyan eder ve bu çatışmada iki millet arasındaki ayırıcı husus dindir. İslam dini ile Türkler içerisinde iki farklı siyasi devletin vücuda gelişi ile birlikte iki farklı alan belirir.

Harzemşah Devleti	Cengiz Han İmparatorluğu
Türk	Türk
İslam, Bâtıl mezhepler	Gök Tanrı dini
Şehirli – yerleşik kültür	Atlı göçebe kültürü
Ahlaksızlığa dayanan toplumsal hayat	Kahramanlık ve dürüstlüğe dayanan sosyal hayat
Asimilasyon	Saf Türk Irkı

Harzemşah devleti, “Müslümanların başı olan Arap halife” (Kozanoğlu, 2004: 209)’ye intisap etmişken Cengiz Devletinin başında “bütün Türklerin başbuğu” (Kozanoğlu, 2004: 245) Cengiz vardır. Abdullah Ziya, tıpkı dil meselesinde olduğu gibi din meselesinde de Harzemşahlardan Arap ve Fars tesiri altında oluşunu eleştirir. Yazara göre, bu tesir sonucunda, “Hz. Muhammed’in öğütleri, kitabı Kuran’la hiçbir ilgisi olmayan” (Kozanoğlu, 2004: 28) mezhepler türemiştir. Milletten önceliğine vurgu yapan başkahraman Otsukarcı, “Uğrunda öleceğin iman iki tanedir: yurdu, bayrağı” (Kozanoğlu, 2004: 41) der. Bir İslam Türk devleti olan Harzemşahlardan bütün din adamları, sarhoş, ayyaş ve katildir. Bu bağlamda Abdullah Ziya’nın romanını, Cumhuriyet’in başlangıç yıllarında Osmanlı mirasını reddeden anlayışın ilk adımları şeklinde okumak mümkündür. Abdullah Ziya’nın sunduğu Türk tarihi içinde İslam dini yoktur.

Meşrutiyet devrinde Türk birliği meselesinin önemli tartışma konularından biri olarak din öne çıkar. Yazarlar genellikle İslam’ı Türk karakterine uygun bir din olarak gösterir. Bununla birlikte Türkistan coğrafyasına ve eski Türk tarihine yönelişin neticesi olarak eski Türk dinleri, Gök Tanrı dini, Şamanizm, Budizm bilgi olarak sunulur.

IV.3. Kültür

Osmanlı tarihçileri İslamiyet öncesi Türk tarihini çok yüzeysel ele almışlardır. Hatta 19. Yüzyıl tarihçilerinden Hayrullah Efendi Osmanlıların Türk soyundan geldiğinden dahi bahsetmez. (Kaya 2004:79) Milli hafızanın önemli unsurlarından olan Türk destanları, Osmanlı’da Türkçülük hareketine paralel

olarak ilgi görmeye başlar. Meşrutiyet döneminde Türkçülüğün fikir babası Ziya Gökalp'in fikirleri eski Türk destanların yeniden edebiyatta kullanılmasında etkili olmuştur. Ziya Gökalp'e göre, "Türklüğün kelimelerde, mesellerde, masallarda, destanlarda izleri kalmış bir millî mefkûresi vardır ki bunu bu dağınık enkaz arasından bulup çıkarmak ve bunda mündemic olan kavmi "ma-ba'de't-târih"i keşfetmek en büyük vazifemizdir."(Gökalp 2006: 26)

Eski Türk kültürünü tanıma ve tanıtmaya gayesi, bu dönem romanlarının kurgusunu ve içeriğini etkiler. Ahmet Hikmet, *Altın Ordu, Alparslan Masalı*'nın; Ömer Seyfettin'in *Turan Masalları, Kızıl Elma Neresi* hikâyelerinin kurgusunu tamamiyle eski Türk destanları oluşturur. *Gönül Hanım, Kızıl Tuğ* romanları ile *Boykotaj Düşmanı, Primo Türk Çocuğu* hikâyelerinde olay örgüsü içerisinde eski destanlar belirleyici bir rol üstlenmiştir.

Kızıl Tuğ romanında Otsukarcı Çakır'a uzun uzun Ergenekon destanını anlatır. Otsukarcı, Türklerin türeyişini anlatan bu destanın Türklerin kurt soyundan geldiğine dayanan versiyonunu reddeder ve bunun "Çinlilerin uydurması" olduğunu söyler. (Kozanoğlu, 2004: 57) Otsukarcı, bir öğretmen edasıyla teferruatlı bir şekilde bahsettiği Ergenekon Destanını güncelleştirir ve Cengiz Han'ın başında olduğu "ikinci bir Ergenekon"la Türklerin yeniden dünyaya hakim olacaklarını söyler. (Kozanoğlu, 2004: 57)

Gönül Hanım romanında Mehmet Tolun ve arkadaşları Orta Asya'da Türklerin yaşadığı yerleri gezerken Ergenekon ve Alageyik'i hatırlarlar. *Kızıl Tuğ*'da olduğu gibi Mehmet Tolun öğretici bir eda ile destanın geçtiği yerler ile ilgili bilgi verir. Coğrafyanın kahramanları destana, tarihe götürdüğü bu bölümlerde yazarın Türklerin türeyiş destanları ile ilgili verdiği teferruatlı bilgi, millî şuuru uyanık tutmak için okuyucunun bilinçaltındaki destanları diriltme çabasını nedeniyledir. Bu destanların, bütün Türkleri birleştiren ortak bir unsur olmasına ayrıca dikkat çekilir: "Ergenekon, Alparslan masalları da Tebriz'de, Bakü'de, Kazan'da, Budapeşte'de, Türkistan'da, Sibirya'da o tesiri yapmalıdır." (Müftüoğlu 1971: 19) Ergenekon Destanı, Millî Mücadele ve Cumhuriyet döneminde de önemli bir anlam üstlenecek, "Millî Mücadele döneminde Ergenekon işgal altındaki Anadolu'dur, bozkurt ise Atatürk'tür. Kalkınma hareketinin hızlandığı 1930'lu yıllarda da Anadolu, Ergenekon" olacaktır. (Kaya 2004:94)

Orta Asya Türk kültürünün göstergelerinden biri de sosyal hayattır. Roman ve hikâyelerde bu bağlamda üç unsur vurgulanır: at, kılıç, avcılık. İncelediğimiz tüm eserlerde Orta Asya Türklerinin at ile ilişkisi öne çıkar. *Kızıl Tuğ*'da, "Türk'ün aşkı silahtır, Türk'ün sevgilisi attır; Türk'ün yâri bu sabahtan başlayarak kendimizi kapıp koyuvereceğimiz ıssız yollar, yeşil vadiler, altın dağlardır" (Kozanoğlu, 2004: 79) denir. Roman, Cengiz Han'ın kendisini kurtaran Otsukarcı'ya en değerli varlığını, atını hediye etmesi ile başlar. (Kozanoğlu, 2004: 22) 12. yüzyılda bu coğrafyada Türklerin sosyal hayatının en önemli unsurları "avlanmak, kılıç savurmak ve at koşturmak"tır. (Kozanoğlu, 2004: 15) Bu yaşam tarzında, Orta Asya coğrafyasının belirleyici etkisi vardır. *Öksüz Turgut*'ta, coğrafyanın milletlerin

karakterleri üzerine etkisini vurgulayan yazar, “*dedelerimiz çok eski zamandan beri yiğitlikle bellemiş idiler. Yurtları pek soğuk pek çorak yaylalar idi. Bunun için etrafa akın ederler, toprağın kendilerine vermediğini başkalarından alırlardı*” (Filibeli Ahmet Hilmi, 1326: 13) diyerek eski Türklerin savaşçılığını coğrafya ile ilişkilendirir.

Gönül Hanım romanında Orta Asya seyahati sırasında çadırlarda kalan, Türkmen kabilelerinin göçünü izleyen kahramanlar, göçebe Türk toplumunu gözlemlene imkanı bulurlar. *Yeni Turan, Kızıl Tuğ ve Gönül Hanım* romanlarında bu sosyal hayatın bir parçası olarak kımıza ayrıca vurgu yapılır.

“Primo Türk Çocuğu” hikâyesinde, Kenan, oğluna milli şuur aşlamak için Oğuz Kağan destanından bahseder ve Primo’nun adı Oğuz olarak değiştirilir. “Primo’nun babasına göre Oğuz Han gökten inmiş ve sülalesi Türklere hükmetmiştir. Destanda ise Oğuz Kağan gökten inmez. Onu Ay Kağan doğurur. Çocukları gökten bir ışıkla inen iki kadından doğar.” (Kaya 2004: 90)

Eski Türk tarih ve kültürüne yönelen Meşrutiyet aydını, destanları keşfeder. Bu keşfin edebiyata yansımaları, Ergenekon destanı, Alparslan masallarının roman ve hikâyelerde tema olarak yer alması şeklinde olur. Bu ortak folklorik unsurlar, milli bilinçaltı oluşturduğundan Turan fikrini savunan edebiyatçılar için önemli bir malzeme olarak işlenir.

IV.4. Tarih

Osmanlı’nın çöküş devrinde, aydınlar bir psikolojik savunma alanı olarak tarihe sığınır. Erol Güngör’ün belirttiği gibi, “Sosyal değişimin önemli sıkıntılara yol açtığı zamanlarda tarih yeni bir cemiyet tipinin kaynağı haline gelir, insanlar o günkü buhrandan çıkış yolunu tarih içinde ararlar.” (Güngör 1996: 59) Tarih, bu kritik dönemde devamlılık hissi sağlar. Buna paralel olarak tarihte örnek alınacak bir altın çağ arayışı kendini gösterir. Bu altın çağ, Tanzimat döneminde asr-ı saadet iken Meşrutiyet döneminde Türkçü roman ve hikâyelerde İslam Öncesi Türk Tarihi; Göktürk ya da Cengiz Han dönemi olur. Millî tarih arayışının arttığı bu devrede, Ziya Gökalp başta olmak üzere Türkçü yazarlar Osmanlı tarihi ile Oğuz Han arasındaki ortak tarihî sürece vurgu yaparlar. Bu, Cumhuriyet’in tarih tezine hazırlık sürecidir. Cumhuriyet’in ilk döneminde Osmanlı mirası da reddedilerek Anadolu uygarlıkları ve uzak Türk tarihi ön plana çıkarılır.

Meşrutiyet döneminde Orta Asya Türk tarihine ilgi, eserlerde romantik bir duyuş tarzını beraberinde getirir. Hamasete ve didaktizme yol açan bu yöneliş, eserleri genellikle kuru bir tarih kitabına çevirir. Ancak Ömer Seyfettin, kurgu içerisinde Orta Asya Türk tarihini göze çarpmayacak şekilde yerleştirir.

Romanlarda Orta Asya Türk tarihinin anlatıldığı bölümlerde genellikle Altın Ordu devletinin dağılmasına vurgu yapılır. *Gönül Hanım* romanında Orta Asya’ya seyahatin nedeni, “millî tarihe fayda sağlamak” ve “tarihi yeniden keşfetmek”tir. (Müftüoğlu 1971: 45). Coğrafya üzerindeki yolculuk, Türk tarihinin varlığını ispat

için mimari eserlere ulaşmak maksatlıdır. Uygurların, Göktürklerin yaşadıkları yerlerde kitabelere ulaşan kahramanlar, tarih kitaplarında okuduklarını bizzat yerlerinde görme imkânı elde ederler. Buldukları yetersizdir. Çünkü “büyük göçümüz sebebiyle ana yurdumuzda kalan döküntüler, böyle perişan ve ilk vatanımız böyle çöl halinde kalmıştır.” (1971: 45) Ahmet Hikmet’in hikâyelerindeki önemli bir tez ise tarihî devamlılıktır. Yazar, *Altın Ordu* hikâyesinde Altın Ordu’nun dağılışı ve Türklerin kuzey, güney, doğu ve batıya ayrılışı uzun uzun anlatılır. (Müftüoğlu 1971: 58-59). Bu tarihî bilgiyi veren yazar, Bulgarları, Macarları, Germanları da bu birliğin dağılan kolları olarak vurgular. Yazarın amacı yıkılmakta olan Osmanlı devletini millî bir şuurla ayakta tutmaktır. Bunun için Türk çatısı altında birleştirmek istediği uluslara tarihî bilinç aşlamaya çalışır. Böylelikle Orta Asya Türklerinin desteğini alınırken düşman Avrupa tehdidi, Alman, Macar ve Bulgarları Türk göstererek azaltılacaktır: “Acaba bunlar bir gün olup da damarlarında hala kıımız ile beslenen atalarının kanı mevcut olduğunu ve dedelerinin, torunlarının hala Türkistan ovalarında, Sibiryâ çöllerinde, Ural eteklerinde sefil ve kimsesiz süründüklerini anlayacaklar mı? Anlaşamayacaklar mı? Yoksa gafil, cahil birbirlerini yiyip gidecekler mi?” (Müftüoğlu, 1971: 60)

Gönül Hanım romanında Kont Zichy’nin Macar oluşu, Macarların ve Moğolların Türk olduklarına vurgu yapılması benzer bir kaygıya dayanır. *Aydemir* romanında da *Gönül Hanım*’da olduğu gibi büyük Türk tarihinin beşiği olan Orta Asya’nın hâlihazırdaki durumu zaman zaman Demir’i karamsarlığa düşürür: “Babalarımızın büyüttüğü o muazzam imparatorlukta karanlık bir harabezardan başka ne kalmıştı?” (Tek 2002: 80) Aydemir zaman zaman bu karamsarlıktan sıyrılır ve yeniden Türk birliğini sağlamak için işçilere Türk tarihi okur. (Tek 2002: 89) Romanda, *Gönül Hanım*’da olduğu gibi Altın Ordu’nun parçalanmasına vurgu yapılır. Bu tarihî sürecin yazarları bu denli meşgul etmesi; yeniden dirilme ve birleşme arzusu nedeniyle tarihî tecrübelerden faydalanmak içindir. Bu yüzden, ikinci öne çıkan tarihî olay Cengiz Han İmparatorluğunun kuruluşudur. *Kızıl Tuğ* romanında, Cengiz Han Turan birliğini sağladığı için yüceltilir. Gurur duyulan bu tarihî geçmiş ile çökmekte olan Osmanlı Devleti arasında bağ kurulur. Ömer Seyfettin, “bizim hükümetimizi tesis eden Ertuğrul ve Osman oğulları Turan’dan, Horasan’dan, Altındağ’ından kalkarak Anadolu’ya gitmiştir” der. (2007a: 267)

Orta Asya Türk tarihi ile ilgili bir başka dikkat çekici husus; tarih kitaplarında İslam öncesi Türk tarihine yer verilmeyişi ya da olumsuz şekilde yer verilmesinin tenkididir. Ömer Seyfettin, *Ashab-ı Kehfimiz* adlı hikâyesinde Osmanlıların “Memâlik-i Osmaniye haricindeki Türkleri asla tanınamaları”nı eleştirir. (2007b:123) Yazar, Osmanlılık Türkçülük çatışması üzerine kurulu hikâyede, Osmanlı devletinde Türkiye kelimesinin coğrafyadan kaldırılıp milliyet şuurunun yok edildiğini belirtir. (Ömer Seyfettin 2007b:126) “Beş bin senelik” (Ömer Seyfettin 2007c:152) tarihin yok sayılmasını tenkit eden yazar, tarihin Türklük aleyhine kurgulanmasına karşı çıkar: “Bizim tarihlerimiz bilhassa Türklük aleyhinde tertip olunmuştur. Hülağa, Timurlenk gibi dünyanın en büyük cihangirlerini sırf Türk oldukları için küfürler, lanetlerle tarihlerimizde yâd ederiz.”

(Ömer Seyfettin, 2007b:123) Aynı meseleye *Primo Türk Çocuğu* hikâyesinde de değinen yazar, devletin yaşadığı siyasi kayıplarla millî tarih şuurunun olmayışı arasında sıkı bir bağ olduğuna inanır: “*Bu zavallı zabitler, Turan’ın ne demek olduğunu birbirlerine soracak kadar milliyetlerinden haberleri yoktu. Türk tarihinin bir harfini bilmiyorlardı.*” (Ömer Seyfettin, 2007a: 278)

Meşrutiyet dönemi yazarları, millî tarih şuurunu aşılama gayesiyle eski Türk tarihî şahsiyetlerini yüceltirler. Romanlarda en çok öne çıkarılan şahsiyet, Cengiz’dir. Cengiz Han, Türk tarihine mâl edilir. Bu durumda Cengiz’in Moğol mu yoksa Türk milletine mi mensup olduğu sorusuna dönem yazarlarının verdiği cevap aynıdır. Moğollar Türk’tür. Hatta *Kızıl Tuğ*’da yazar Gök- Moğol şeklinde bir ifade ile Göktürler ile Moğolları birleştirir. (Kozanoğlu 2004:179) Ömer Seyfettin de Atilla’yı “*Aurupa’yı ezmiş, köpek gibi inletmiş*” (Ömer Seyfettin 1999: 182) bir hükümdar olarak gösterirken Cengiz’in Avrupa’ya kadar uzayan büyük bir hükümdar olduğunu belirtir: “*Birkaç asır evvel Avrupa’yı terbiye eden bu nesle, Osmanlı Türklerine, şimdi umumu birden saldır*”maktadır.

Tarihî şahsiyetleri yüceltme, tarihi yaşatma isteğinden doğar. Tarihe karşı duyulan bu ilgi, zaman zaman sübjektif değerlendirmeye neden olur ve tarihin olduğu gibi görülmesine engel teşkil eder. Bu durum, yukarıda ifade edildiği gibi Türk büyüklerinin aşırı yüceltilmesine ya da Orta Asya’da yaşamış büyükleri Türk olarak gösterme kaygısına neden olur. *Aydemir* romanında, yazar dönemin genel söylemi haline gelen “*Atillalar, Cengizler, o kuvvet ve şecaat medeniyetinin dahileri*” tespitiyle yetinmeyip Odin ve Buda’yı da Türk gösterir ve tespitinde öyle ileri gider ki, “*Hiristiyanlığın İsa’sı ve şefkati Buda akidesinin biraz değişen, fakat asla ona yetişemeyen bir taklidinden başka bir şey değildir*” (Tek, 2002: 18) der. Bu durum, dönem roman ve hikâyelerinde eski Türk tarihine romantik bir duyuş tarzı ile yaklaşıldığını gösterir.

IV.5. Kadın

Türkçülük ideolojisinin kadın konusundaki tavrı¹; kadının eski Türk toplumlarındaki sosyal ve aktif tarafını öne çıkarmak konusunda birleşir. Bu bağlamda kadın, eserlerde kültürün taşıyıcısı “anne”lik rolüyle işlenir. *Türk Kalbi* hikâyesinde Ertuğrul’u yetiştiren Türkistanlı anne, Bursa’ya yerleştikten sonra Türk “aşı”nı Türk halkına tanıtmak için ticarete başlar. Hikâyenin anlatıcı kahramanı ile

¹ Türkçülüğün fikir babası Ziya Gökalp, aile ve kadın konusunda ideal olarak Eski Türk tarihini gösterir ve sosyolojisini ortaya koyduğu Türkçülüğün “halkçı” ve “kadıncı” olduğuna vurgu yapar. Ona göre “eski Türk hayatında demokrasi ile feminizm” başlıca iki esastır. Gökalp, yeni toplumda kadının yerini belirlerken eski Türklerdeki kadın ve ailenin konumu ile ilgili detaylı bilgiler verir. Kadın eski Türk toplumunda Şamanizm’in de etkisiyle “kutsal”dır ve hayatın içindedir. Ülkeyi han ve hatun birlikte yönetirler. Tek eşliliğin yaygın olduğu Türk toplumunda kadın anne ve eş olarak mirastan da yararlanabilir. Ziya Gökalp, “yeni hayat”ı ortaya koyarken eski Türk kadını örnek gösterir ve istikbalde Türk ahlâkının esaslarının “millet, vatan, meslek ve aile mefkûreleriyle beraber demokrasi ve feminizm”in oluşturması gerektiğini düşünür. Bknz: Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, (Hzl: Osman Karatay), Akçağ Yayınları, Ankara, 2006, s.114; Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, s.120- 124

ilk karşılaşmalarında yalnızca “*Türk kal ve olmayanları sev!*” (Gündüz, 1911: 7) diyecek kadar milliyetçi bu kadın oğlunu ve torunlarını Türkçülük için feda eder. *Aydemir*’de Demir, “*Türklük vahdetini annemin ağzından öğrendim.*” (Tek, 2002: 45) der.

İkinci kadın tiplerini, sevilen, erkek kahramanın Turan idealinde birlikte çalışabileceği milliyetçi kadınlardır. *Yeni Turan* romanında Kaya, Oğuz’la (Adıvar, trhsz: 45) birlikte çalışarak halkı bilinçlendirmeye çalışan, eski Türk kadınları gibi giyinen, kırmızı içen, Türk milliyetçisi, aktif bir kadındır. *Aydemir* romanında da Demir, Hazin’e eski Türk kadınları gibi giyinmesini tavsiye eder. Bu dönem romanlarında ideal kadın tiplerinin eski Türk kadınına giyim ve sosyal hayat bakımından benzeme gayreti dikkati çeker. Hazin ile Aydemir’in ilişkisi her ne kadar “hazin” bir sonla neticelense de Türkistan’da “birlikte çalışabilme”yi (Tek 2002: 42) arzu ederler. Aynı durum, *Yeni Turan*’da Oğuz ile Kaya için de söz konusudur. Yalnız *Gönül Hanım* ile *Mehmet Tolun* hem Türkistan’da hem de İstanbul’da Türk birliği için birlikte çalışma imkânı elde ederler. Mehmet Tolun’un hayali, “*Gönül ile beraber bu çorak çöllerde yıllarca, asırlarca gezmek*”tir. (Müftüoğlu, 1971: 197)

Eski Türk tarihini kurgulayan tarihi romanlardan *Öksüz Turgut* ile *Kızıl Tuğ*’da ideal Türkçü kadın tiplerine rastlanmaz. Fakat her iki romanda da aynı tez hakimdir. Bu teze göre eski Türklerde kadın sosyal hayatın içinde iken İslamiyet’le sosyal hayattan uzaklaşmıştır. *Kızıl Tuğ*’da Harzemşahlarda harem selamlık uygulaması eleştirilir:

“*Önü kafesli dükkânların içinde kadınların yemek yediği görülüyordu. Burada, gün batısı diyarlarında, Türkistan’da olduğu gibi kadınlar erkeklerle beraber bulunmuyor, savaşa, çarşıya, tarlaya birlikte gitmiyorlardı. Yüzleri kara peçe denilen bir şeyle örtülü idi. Yeni girdikleri İslam dini bunu emrediyor sanıyorlardı. Akıllarınca böylelikle kötülüğün önüne geçeceklerini umuyorlardı.*” (Kozanoğlu, 2004: 114)

Abdullah Ziya, tarihî roman kurgusu içerisinde Harzemşahlardaki bu uygulamayı eleştirirken bunun daha çok fuhuşa neden olduğunu iddia eder. Ona göre, “*Cayan’da erkeklerle beraber çalışan kadınların arasında buradakiler kadar kötülük ve düşkünlük*” yoktur. (Kozanoğlu, 2004: 114) *Kızıl Tuğ* romanına göre, Orta Asya Türk devletlerinde, farklı bir hukuk düzeni geliştirilmiş; kadına sataşan erkek sataştığı kadını bekârsa almak zorunda bırakmış, kadın evli ise kafası kopartılmıştır. Benzer bilgi, *Öksüz Turgut* romanında da vardır. İki tarihî romandan farklı olarak *Alparslan Masalı* adlı hikâyede Alparslan’ın ninesi Türkân Hatun ideal bir Türk kadını olarak yüceltilir. “*Türk – Tatar nesline*” rehberlik eden Türkân Hatun, olağan üstü ve esrarengiz özellikleri ile öne çıkar.

Kadın meselesi, meşrutiyet döneminde kurulmak istenen yeni toplumun en önemli tartışma konularından biri olmuştur. Bu bağlamda, edebiyatçılar bu Türkistanlı ya da eski Türk kadınına benzeyen millî bir kadın tiplerini yaratmışlardır.

V. TIPLER

Benzer kurgulara sahip bu eserlerde kahramanlar karakter düzeyine ulaşamaz ve yazarın fikirlerini yansıtan tipler olarak belirir. Türkçü kimliğe sahip bu tiplerin adları Oğuz, Kaya, Aydemir, Aslan, Ertuğrul, Turhan, Bahadır gibi kimliklerini yansıtan Türkçe kelimelerden seçilmiştir. Bu bölümde tipler, Orta Asya temasıyla ilgileri çerçevesinde ve roman ve hikâyelerin önemli kahramanları dikkate alınarak kategorize edilecektir.

V.1. Orta Asya Türkleri

Ana kahramanların Türkistan'la ilişkileri, anne ya da baba tarafından Orta Asya'ya mensubiyet şeklinde kurgulanmıştır. *Turhan Nasıl Çıldırıldı* hikâyesinin ana kahramanı Turhan, Kafkasya'da esir düşen, Kazan'da yaşayan Manisalı Süleyman ile zengin bir Tatar kızının çocuğu iken; *Yeni Turan* romanında Oğuz'un annesi Tatar'dır. (Adıvar, trhsz: 47). *Türk Kalbi* hikâyesinde Ertuğrul "Türk iline" mensup bir annenin oğludur. *Gönül Hanım* romanında Tatar Gönül Hanım ile Osmanlı Türkü olan Mehmet Tolun'un evliliği ve sonunda Gönül Hanım'ın İstanbul'a yerleşip Tatar kızları için bir mektep açması benzer bir kurgu şekli olarak karşımıza çıkar. Bu evlilikler, Meşrutiyet döneminde Osmanlı devletinin Türkistan politikasını yansıtır. Türkçülüğün tesiri ile başlayan Enver Paşa'nın girişimi ile sonuçsuz kalan Türk Birliği idealini, eserlerde Orta Asya Türkü ile Osmanlı Türkünün evliliğinden dünyaya gelen tipler üzerinden takip etmek mümkündür. *Türk Kalbi* hikâyesinde Türkistan Türkiye ilişkisi, "Türk ili"nde doğup Osmanlı için şehit olan Ertuğrul tiplmesi üzerinden kurgulanır. Ertuğrul'un annesi, onun şahadeti üzerine yeniden "*Baykal'ın öbür tarafındaki*" (Gündüz, 1911: 3) Türk iline döner. Dönme sebebini şöyle açıklar: "*Burada artık bir işim kalmadı. Oğlum orada doğurdum, burada şehit ettim. Şimdi işim oradadır. Orada kızımın doğurduğu iki tane daha var, onları da orada büyütüp şehit edeceğim.*" (Gündüz, 1911: s.11)

Bu kahramanlar, millî kimliklerini tamamlamak üzere Orta Asya ile ilgili araştırmalar yaparlar. Turhan, "*Herkese benliğini öğreteceğim*" (Müftüoğlu, 1971: 85) diyerek Türkistan hariç Kafkaslar, Ortadoğu, Kuzey Afrika'yı gezen milliyetçi bir gençtir. Turhan gibi *Yeni Turan*'ın ideal kahramanı Oğuz da gezer ve halka millî şuur aşlamaya çalışır. Öte yandan belirtmek gerekir ki Yeni Turan'da Turan kelimesi "Gökalp'in kullandığından farklıdır. O devir Türkçüleri 'Turan' kelimesiyle Türkiye dışındaki Türkleri de içine alan bir birlik fikri ortaya atmışlardır. Halbuki bu romanda böyle bir şey bahis konusu değildir." (Enginün 1978:129) "Oğuz, Turhan ve *Türk Kalbi* hikâyesinin ana kahramanı Ertuğrul, kutsal bir görev şuuruyla hareket eden insan üstü tiplerdir. Ertuğrul isminin seçilmiş olması ve annesiyle birlikte Bursa'ya yerleşmeleri ayrıca vurgulanması gereken bir noktadır. Türklüğün dirilmesi ideali ile Osmanlı'nın kurucusu arasında kurulan bağ, Osmanlı – Türkistan birliğini işaret eder.

Orta Asyalı tiplerden ikincisi Orta Asya yerlileridir. Turancılık ideolojisi nedeniyle Orta Asya Türklerinin boylarına fazlaca vurgu yapılmaz. Ancak Orta Asya Türklerinin boy özellikleri, birlikte hareket eden bir grup içinde verilir. *Gönül Hanım* romanında Türkistan'da seyahat eden dört kişi Mehmet Tolun, Osmanlı; Bahadır ve

Gönül Tatar, Kont Zichy Macar'dır. Yazar, romanda bu grubun "Turanî milletler"e mensup olduğunu vurgular. (s.11) Bu kahramanların seyahati de Turhan gibi benlik arayışından kaynaklanır: "Biz benliğimizi tanımazsak kimse bizi tanımaya tenezzül etmez." S.6 Turhan ve Mehmet Tolun; Aydemir, Oğuz tipleri gibi romantik ve ütopyik hayallerle değil Orta Asya'ya ilmî ve tarihî bir alt yapı ile Radloff, Thomsen, Le Cog okuyarak giderler. (Müftüoğlu, 1971:5, 8, 12)

Aydemir'de "Sultan Türkleri" ile Orta Asya Türkleri arasındaki boy ayrılıkları değil birlik vurgulanır. Aydemir, "ırk birliğinin ilk ocağını yakmak için" (Tek, 2002: 81) "milliyet fikri, kardeş sevgisi götürmek" (Tek, 2002: 8) için dolaşır. Müfide Ferit'in "Yusuf Akçura'nın teşviki ile" (TEK 1924:11) yazdığı bu romanındaki Demir tiplmesi, büyük oranda Yusuf Akçura'yı hatırlatır. Ona yardım edenler ise Ziyetullah, Kafkasyalı Şakir, Ürgençli Hasan, Kazanlı Ahmedof adlı Orta Asya Türkleridir. Her birinin Türkistan'ın değişik coğrafyalarına mensup olması ihtilafı ortadan kaldırıp birliğe vurgu yapmak içindir. Öte yandan yazar, Orta Asya'da Rus etkisiyle asimile olmuş tipler de oluşturur. Azeri Doktor Mirza Hasan, Ahunt Ömer, Rus çıkarları doğrultusunda hareket edip Türkler arasında ihtilaf çıkaran Orta Asya Türkleridir. Romanın sonunda her ne kadar Ahunt Ömer, pişmanlık duysa da Aydemir ve arkadaşlarının idamı Türk birliği ile girişimleri Rusların lehine sonuçlandırır.

V.II. Orta Asya'ya Giden Osmanlı Türkleri

Aydemir'in Demir'i ve Gönül Hanım'ın Mehmet Tolun'u bu başlık altında değerlendirebileceğimiz tiplerdir. Bunlar Türkistan'a rehberlik eden Osmanlı Türk'ü olarak kurgulanır. Her ikisi de millî kimliğin inşası adına Türkistan'a giderler. Ortak pek çok noktada birleşen bu tiplerden Mehmet Tolun Türkistan'dan İstanbul'a dönerken Demir Türkistan'da ölür. Bu, yazarların tezine paralel bir kurgu biçimidir. Ahmet Hikmet'e göre Turan idealinin merkezi İstanbul'dur ve dönüş yine oraya olmalıdır. Müfide Ferit ise, Turan hayali etrafında kendini feda eden ve girişimi sonuçsuz kalan bir tiplleme yaratır.

Demir, "emellerinin büyüklüğünü yalnız hayalinde görmeye mahkûm bir sanatkar"dır. (Tek, 2002: 82) "Fevkalbeşer bir resul" şeklinde idealize edilen Demir'in hayalparest milliyetçiliğine ve tek başına bütün bir Orta Asya Türklüğünü kurtarmak cesaretine mukabil Mehmet Tolun daha realisttir. O, "bu koca millette ilmî bir maksat uğrunda seyahat eden ilk kâşif"tir. (Müftüoğlu, 1971: 16) Öte yandan Mehmet Tolun'un Türk coğrafyasına bakışında da Turancılık idealinden doğan romantizmin varlığı göz ardı edilmemelidir.

Roman ve hikâyelerde Orta Asya'ya giden Osmanlı Türklerinin en tipik özelliği sosyal dava adamı olmalarıdır. Yazarlar, kahramanların bu yönüne vurgu yapmak için Mehmet Tolun ve Aydemir'in hayatına bir aşkı dahil eder. Mehmet Tolun, romanın sonuna kadar Gönül Hanım'a duyduğu aşkı bastırır; çünkü o, "kız kaçırmak için" (Müftüoğlu, 1971: 48) değil "vazife için" Türkistan'a gelmiştir. "Her ihtimale karşı metin ol Tolun! Önce vazife, sonra... Yine vazife! Gözümünden masiva silindi. Her şey bitti. Yalnız vazife kaldı." (Müftüoğlu, 1971: 48) Demir de Türkistan'a, "her şeyi feda ederek, hatta Hazin'i bile bırakarak insanlara saadet aramak" için gider. (Tek, 2002: 55)

SONUÇ

Turan ideali, meşrutiyet dönemi yazarlarını Türklerin ana vatani Orta Asya'ya yönlendirir. Bu yönelme neticesinde Orhun vadisinden Kafkaslar'a kadar geniş bir coğrafya eserlere konu olur. Bu gelişmeler, edebiyat siyaset ilişkisi açısından dikkate değer sonuçlar ortaya çıkarır. Siyasi olarak Türk birliği ideali, roman ve hikâyelerde mekân unsurunun Orta Asya'yı içine alacak şekilde kurgulanmasını beraberinde getirir.

Tek uluslu devlete geçiş dönemi olarak değerlendirebileceğimiz Meşrutiyet devrinde, millî bir tarih arayışı kendini gösterir. Coğrafya, millî tarihe götürdüğü için önemlidir. Orta Asya'da gezen roman ve hikâyeye kahramanları; adeta Meşrutiyet döneminde İstanbul'a gelen ve Türkçülük hareketi içinde faal rol alan Orta Asyalı aydınların birer prototipidir. Meşrutiyet'in sonlarına doğru yayımlanan eserleri, resmi tarihe hazırlık safhası olarak değerlendirmek mümkündür.

Roman ve hikâyelerde, Türkistan ile Osmanlı arasındaki ilişki kurma girişimi baş gösterir. Osmanlı'yı Hunlara kadar götüren yazarlar, böylelikle tarihî devamlılığı vurgularlar ve çöküş devrinde bu uzun tarih, gurur duyulan bir sığınak haline gelir. Ayrıca Orta Asyalı kadınlarla evlilik de bir başka ilişki kurma biçimi olarak kurguya yansır. Kurgudaki bu unsurlar; yazarların Orta Asya'yı Turancılık düşüncesinin uygulama sahası olarak görmeleri ile ilgilidir. Orta Asya'yı aydınlatmaya giden idealist kahramanların en büyük ideali Turan birliğini sağlamaktır. Bunun için başvurdukları yollar; merkez açma, okul kurma ve gazeteciliktir.

Meşrutiyet yazarları Türkistan ile Osmanlı arasındaki millet, dil, din, kültür birliğini vurgularlar. Kültürün taşıyıcısının millet olduğunun şuurunda olan yazarlar, Orta Asya Türk kültürünü yeniden diriltmeye çalışırlar. Avcılık, at, silah, kımız gibi daha ziyade itibari tespitlere dayanan bu kültür unsurları içinde Türk destanları eserlere estetik ve ideolojik bir arka plan kazandırır. Millî şuur uyanık tutmak için Ergenekon, Alparslan destanlarını anlatan yazarlar, Osmanlı ders kitaplarında eski Türk tarihinin azlığından şikâyetçidir. Bu boşluğu gidermek için roman ve hikâyelerde tarihî bilgilere ve destanlara didaktik bir üslupla yer verilir. Bu bağlamda eserlerin kahramanları da karakter düzeyine ulaşamaz ve birer Turancı tip olarak çizilir. Bu tipler içerisinde milliyetçi kadın sosyal hayat içerisinde aktif rol edinirken ideal kadın toplumu olarak Orta Asya'daki eski Türk toplumunun gösterildiği dikkati çeker.

KAYNAKÇA

- ADIVAR, Halide Edip, (trhsz.), *Raik'in Annesi -Yeni Turan*, İstanbul: Atlas Kitabevi.
- AKÇURA, Yusuf, (1978), *Türkçülük – Türkçülüğün Tarihî Gelişimi*, İstanbul: Türk Kültür Yayınları.
- BRAUDEL, Fernand, (2001), *Uygurlukların Grameri*, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara: İmge Kitabevi.
- Filibeli Ahmet Hilmi, (1326), *Öksüz Turgut*, İstanbul: Hikmet Matbaası.
- GÖKALP, Ziya, (1970), *Türkçülüğün Esasları*, (hzl. Mehmet Kaplan), İstanbul: MEB Yayınları.
- GÖKALP, Ziya, (2006), *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, (Hzl. Osman Karatay), Ankara: Akçağ Yayınları.
- GÜNDÜZ, Aka, (1911), *Türk Kalbi, Matbaa-i Hukukiye, İstanbul*.
- GÜNGÖR, Erol (1996), *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- KOZANOĞLU, Abdullah Ziya, (2004), *Kızıl Tuğ*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Mehmet Ali Tevfik, (trhsz.), *Turanlının Defteri*, İstanbul: Milli Hareket Yayınları.
- MÜFTÜOĞLU, Ahmet Hikmet, (1971), *Çağlayanlar*, İstanbul: MEB Yayınları.
- MÜFTÜOĞLU, Ahmet Hikmet, (1971), *Gönül Hanım*, (hzl. Fethi Tevetoğlu), İstanbul: MEB Yayınları.
- Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri – Hikâyeler 1*, (hzl. Hülya Argunşah), İstanbul: Dergâh yay., 2007a
- Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri – Hikâyeler 2*, (hzl. Hülya Argunşah), İstanbul: Dergâh yay., 2007b
- Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri – Hikâyeler 3*, (hzl. Hülya Argunşah), İstanbul: Dergâh yay., 2007c
- Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri – Hikâyeler 4*, (hzl. Hülya Argunşah), İstanbul: Dergâh yay., 2007d
- SARINAY, Yusuf, (1994), *Türk Milliyetçiliğinin Tarihî Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- TEK, Müfide Ferit, (2002), *Aydemir*, (hzl. Recep Duymaz), İstanbul: Kaknüs Yay.
- TEK, Müfide Ferit, (1924), *Pervaneler*, Otağ Yayınları.
- TEVETOĞLU, Fethi, (1986), *Müftüoğlu Ahmet Hikmet*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları.
- TOGAN Zeki Velidi, (1960), *Türk Türkistan*, İstanbul: Toprak Yayınları.

TÜRKEŞ, Ömer, (02.04.2004), “Tarihi Sevdiren Adam”, *Radikal Gazetesi*.

YALÇINKAYA, Alaeddin, (1997), *Sömürgecilik & Panislamizm Işığında Türkistan*, İstanbul: Timaş Yayınları.

KAYA, Muharrem, (2004), *Türk Romanında Destan Etkisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ENGİNÜN, İnci, (1978), *Halide Edip Adıvar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.